

*Шумка Михайлина, к. філос. н., доцент
Луцишин Соломія, студентка факультету фінансів*

АНАЛІЗ СУТНОСТІ ГРОШЕЙ ЯК ВИМІРУ ПОЗАЕКОНОМІЧНОГО ІНТЕРЕСУ

Гроші говорять мовою, яку розуміють усі нації.

А. Бен

У всі часи хотіли грошей всі люди: царі, раби, художники, церковники, митарі, авантюристи, аристократи, плебеї. Не дивно, що проблема грошей віддавна привертає до себе увагу дослідників. Навряд чи є інший розділ економічної теорії, з якого було б так багато сказано і написано. Разом з тим, навряд чи стосовно будь-якого іншого питання в літературі і філософії створювалося стільки правильних і водночас фантастичних теорій, як з проблеми грошей. Відомий англійський політичний діяч ХІХ століття У. Гладстон відзначив, що навіть любов не зробила стільки людей дурними, як міркування про сутність грошей [1, с.128]. Адже з теоріями грошового обігу пов'язуються не лише завдання безкорисливого дослідження істини, але й вимоги практичного життя. Розмаїття форм фінансових потоків, валютних систем, при існуючих суперечностях основних економічних інтересів у різних верств населення, робить одних багатими, інших – бідними. Тому при кожній зміні соціально-політичної ситуації, коли посилюється (або послаблюється) державне регулювання чинної у країні грошової системи, починаються жорсткі дискусії. В них захисники різних поглядів на сутність грошей прагнуть показати їх значення у господарсько-економічному, соціально-культурному житті, виявити у своїх теоретичних побудовах практичні інтереси певних груп населення та їх роль у господарсько-економічному житті. Закономірно постає завдання визначення глибинного змісту грошей, незмінного супутника всіх сфер життя людини, індикатора її духовного буття.

Гроші у певному сенсі є дзеркалом життя людини, розвитку суспільства. Адже гроші «пронизують» усе життя людини, незалежно від того, як би ця людина до них не ставилася. Життя – ось головне, що цікавить людину і всі науки, які вона використовує для пізнання і підпорядкування світу. Зрозуміти гроші можна саме з позиції необхідності осягнення життя в його цілісності. «Життя первинне й безпосереднє стосовно будь – якої філософської рефлексії про нього або його саморефлексії. Життя не визначене до кінця,

хоча й нескінченно обумовлене», – вважає С. Булгаков [2, с.242]. Те ж саме можна сказати і про гроші, що, як і життя, надають – прямо чи опосередковано, залежно від рівня свідомості, що міркує, – змісту нашим судженням. Філософ І. Кант, після ряду логічних посилок і суджень, дійшов висновку: «Гроші – це загальний засіб взаємного обміну праці». На рівні ж повсякденної свідомості гроші просто є грошима; або всім, або нічим, залежно від смисло-життєвої світоглядної установки, що наповнює життя розумінням, сенсом і метою. Як правило, у міру ствердження «людини економічної» гроші стають «усім». Життя у своїй цілісності не розгадують розумом. Як і гроші, що разом із життям переживаються, воно є таїною кожного індивідуального буття. Виникнувши спочатку для удосконалення процесу товарообміну і життєздатності, гроші переходять в інший вимір – вимір позаекономічних інтересів, коли вони стають смыслом, не вартістю, а цінністю. Гроші – частина життя людини. Саме в цьому розумінні можна говорити про них як про факт і феномен її буття.

У процесі осмислення гроші виступають конкретною, неподільною єдністю логічного й алогічного. У цьому розумінні гроші постійно «передбачаються» мисленням, перебувають в основі рефлексивної самосвідомості. Разом з тим гроші не «поглинаються» думкою, і мислення ще не є буття, хоча все існуюче може мислитися. Все існуюче мислиться, а гроші є елементом цього існуючого. Розуміння їх сутності пояснюється через виконання основних функцій: як засобу обігу, як міри вартості, як засобу нагромадження, як засобу платежів, як засобу світових розрахунків. Багатопланова сутність грошей ніколи не буде відповідати тільки їх функціям в економічному процесі. Як частина наявного буття, що у загальному плані являє собою споконвічний поклик життя і смерті, свободи і необхідності, гроші є вираженням цих метафізичних начал.

Історія спілкування людини з грошима як шаслива, так і трагічна. Гроші – це і високоефективний засіб індивідуальної та соціальної регуляції, і показник успішної діяльності, і один з елементів суспільної конвенції, і семантичний інваріант ідеї обов'язковості, і механізм ідентифікації якісних характеристик людини, і технологічна одиниця виміру доцільності та безглуздості життєвих актів. Це спосіб і біологічного, і соціального виживання.

Отже, гроші – це та ідеальна сила, завдяки якій зміст соціально – економічного, господарського процесу можна виразити як прагнення перетворити «мертву матерію», що діє з механічною необхідністю, на живе тіло, з його «органічною доцільністю».

Проблема розуміння або чіткого осмислення феномену грошей полягає в тому, що завжди існує відхилення об'єкта від його образу. Це відбувається в процесі особистісної реалізації індивідуального образу (ідеї, мети, завдання) у практичній діяльності. У зв'язку з цим змінюються всі світоглядні ідеали, у тому числі і статус грошей: залежно від епохи і домінування ціннісних орієнтирів виникають різні відношення до них. У цьому випадку гроші – це

те ідеальне, яке для індивіда виступає як особливий предмет. Відношення до якого він може цілеспрямовано змінювати відповідно до вимог і потреб діяльності. Внаслідок цього виникає ситуація, коли гроші для більшості є певною предметно – матеріальною підставою постійного і вічного блага. Адже ідеальний образ засвоєний індивідом лише формально, як тверда схема і порядок операцій, без розуміння його походження і взаємозв'язку з реальною, не ідеалізованою, звичайною дійсністю.

Визначення статусу грошей вимагає постійної корекції відповідно до нових умов, нових суспільних потреб, особливостей конкретної ситуації, у якій активно діє нова «економічна людина». Необхідним є вільне міркування про гроші та їх значення. У грошах і справді щастя немає («люди, які вважають, що гроші здатні зробити все, самі за гроші здатні зробити все» П. Буаст), хоча щастя і багатство взагалі сумісні, особливо якщо людина стає багатою завдяки своїй улюбленій справі. Тобто вона знайшла можливість самореалізуватися, виходячи зі свого щастя, удачі, а не навпаки, з любові до грошей. З боку грошей до щастя пройти не вдається, цей напрямок замкнено, як закритий напівпровідниковий діод для зворотного струму: а рухаючись з боку щастя, тобто улюбленої праці, можна ненароком і на багатство натрапити, підтримати себе і своє щастя. Справа не в тому, що гроші і багатство закривають дорогу в рай, а в тому, що вони роблять її страшенно плуваною й оманливою. Так що ж робити в грошовому житті, у житті грошей? Очевидно, прилучитися до філософії міркування про гроші, що і є огрошівленою філософією. Ось оптимальний напрямок мислення, яке відкриває можливості самовизначення людини в «третій природі» її буття – у грошах.

Нагромадження грошей, з точки зору цінностей ліберального суспільства, є вельми корисним кроком, оскільки забезпечує розвиток економіки, забезпечує процвітання держави. Обсяги концентрації грошей в руках однієї особи часто асоціюються з її продуктивною енергією, силою волі і неординарністю. Нерідко гроші виконують роль еквівалента їхнього власника, його здібностей, а грошовий капітал сприймається як джерело свободи людини, умова реалізації її творчих сил. Не маючи достатніх грошових статків, людина ризикує бути позбавленою принад соціального життя, оскільки без належної основи фундаменту свобода особистості звужується до меж жорсткої необхідності, а бідність, убогість є джерелом відчуття безперспективності, безсилля, побутових конфліктів.

Особливого значення гроші набувають у корумпованому світі, в якому відсутнє природне право людини на свободу, творчість і гідне існування. У такому суспільстві функції і значення грошей деформовані і гіпертрофовані, а цінність людини визначається як її купівельна здатність. Таке суспільство постає перед людиною як товар, адже у ньому все може бути купленим (закон, мораль, громадська думка, справедливість і навіть життя). Зрозуміло, що людина не спроможна продати закон, мораль, честь, але спроможна продати себе. Вона може торгувати тільки собою, своїми почуттями, вірою,

сумлінням за умови, що все це набуло для неї ознак товару, втратило своє первинне, істинне значення. Тобто людина може продати не лише свою працю, свої послуги, а й свою духовність, втілити її в товар.

Гроші безперечно є цінністю. Однак вести мову про реальну їх вартість можна було лише тоді, коли вони існували у формі благородних металів (золота, срібла), так званих повноцінних грошей. У міру розвитку технологій і відкриття інших металів поступово скрізь почало цінитися золото. На відміну від інших металів – міді, яка зеленіє, заліза, яке іржавіє, срібла, яке тьмяніє, – золото завжди залишається чистим і не змінюється. Очевидно, саме тому люди не лише тягнулися до золота, але й пов'язували його з магією. По всьому світу золото асоціювалося з божественністю. *«Золото – дивна і магічна річ! Хто володіє ним, той володар усього, чого він захоче. Золото може навіть душам відкрити сорогу у рай»* Х. Колумб. Водночас перехід до золота став одним із факторів переходу до нової системи соціокультурних відносин, які супроводжувалися процесом виникнення держав.

Методика осмислення поняття «час – це гроші», яку застосовували Б. Франклін, О. де Бальзак, Е. Золя, Ф.М. Достоєвський, Дж. Лондон, сьогодні вже неможлива. Гроші від нуля до нескінченності актуалізуються в нових структурах комп'ютерно-інформаційної епохи, котра само породжується, відтворюється у віртуальному просторі. Вже не можливо створили фундаментальну «Божественну комедію» або епохальну епопею «Війна і мир»: красиві, звичні способи філософсько-естетичного концептуального опису втрачають свою привабливість, а найголовніше, істинність.

Гроші формують основні стратегії розвитку сучасного суспільства в його економічному, політичному, культурному вимірах. Навколо них групуються допоміжні інститути церкви, сім'ї, освіти, права тощо. Гроші виступають найбільш зрозумілою мовою для всього сучасного світу. Водночас гроші перетворилися на центральну точку сучасної світової культури. Вони не лише визначають відношення між людьми, не лише є посередником між клієнтом і продавцем на ринку або роботодавцем і працівником на виробництві. В сучасному економічному суспільстві гроші все більше визначають відношення між батьками і дітьми, між друзями і ворогами, між політиками і виборцями, між сусідами і колегами по роботі, зрештою, між державами і народами. Гроші – це основна причина сучасної глобалізації, яка кардинально змінює архітектуру і зміст буття світу. Але чи так було завжди? Які основні погляди на виникнення грошей як феномену культури й атрибуту цивілізації?

Платон уважав, що товари порівнюються за допомогою грошей. Гроші, на думку мислителя, потрібні для обміну, а тому мають виконувати функції засобу обігу та міри вартості. До функції грошей як скарбу, засобу нагромадження Платон ставився вкрай негативно, був противником продажу товарів у кредит, гостро засуджував лихварство. Такий погляд Платона на торгівлю і гроші зумовлений його прихильністю до натурального господарства і розумінням того, що розвиток торговельного та лихварського

капіталу сприяв би поширенню товарно-грошових відносин і розкладу натурального господарства.

На думку Арістотеля, виникнення грошей – необхідність, зумовлена розвитком торгівлі. Гроші існують для зручності обміну. «Неначе заміна потреби, за спільною домовленістю з'явилася монета, – писав він. –... Монета, немовби міра, роблячи речі порівнянними, прирівнює». Природними функціями грошей Арістотель вважав функції засобу обігу й міри вартості. У міру нагромадження грошей товарна торгівля, у свою чергу, перетворюється на велику торгівлю, яка належить до хрематистики. Таким чином, у своєму дослідженні етапів розвитку торгівлі Арістотель показав перехід від форми Т-Т до форми Т-Г-Т, а від неї до Г-Т-Г. Останню форму торгівлі, де гроші функціонують як капітал, він гостро засуджував, як і лихварство.

Ксенофонт будучи, безперечно, прихильником натурально-господарської концепції (засуджуючи обіг грошей як торговельного і лихварського капіталу), він все-таки визнавав необхідність існування і корисність грошей, вказуючи на притаманні їм функції обігу і засобу нагромадження. Він пропонував нагромаджувати гроші як скарб, страховий фонд на випадок війни, для розширення натурального господарства.

Розмірковуючи про походження грошей, відомий середньовічний філософ Фома Аквінський дотримувався думки, що вони виникли внаслідок домовленості між людьми. Їх призначення – полегшити справедливий обмін. При цьому поняття грошей та монети він не розрізняв. Визнаючи необхідність грошей як засобу обігу, він розглядав їх і як міру вартості. «Монета, – писав Аквінат, – найповніша міра для матеріального життя в торгівлі та обороті», а водночас і «мірило в роботі».

Французький учений Нікола Орем був противником лсування монети, оскільки вона не є власністю короля, хоч і карбується з його портретом. Він зазначав, що зміна ваги і цінності монет завдає збитку торгівлі та кредиту, знецінює різні грошові доходи. Отже, заслугою Орема є спроба розкрити походження і суть грошей, закономірності грошового обігу.

Античність та середньовіччя демонструють зневажливе ставлення до торгівлі та пов'язаних з нею способів наживання багатства. Однак така позиція поступово відходить у минуле в період новоевропейської історії, за умов панування реформаційних ідей, капіталістичних відносин та відповідної системи чеснот – на засадах «етики діяльної відданості ближньому» позитивного ставлення до підприємництва та конститування грошей як «наймогутнішого знаряддя впливу на спільноти» (Ф. Енгельс). «В усякій країні, де гроші обертаються, любов до грошей є, мабуть, принцип життя і діяльності, його знищення тягне за собою і знищення держави» – зазначав Гельвецій. А в середині XIX ст. М. Гесс, розкриваючи сутність грошей, писав: «Гроші – продукт взаємодіювання людей, відчужена назовні людина, ... це те, що має значення для людської продуктивної сили, для дійсної життєвої діяльності людської сутності».

Г. Зіммель, відомий німецький філософ і соціолог кінця XIX – початку XX ст., наголошував, що з зародженням свідомості та появою якраз грошей, розвитком «грошового господарства», що також супроводжується зростаючою інтенсивністю інтелектуальної діяльності, пов'язане становлення «історичного періоду» людського суспільства [3, с.180]. Позаяк ці чинники є наскрізними для людської історії, то саме рівень їх розвитку, вважав мислитель, репрезентує кожну конкретну історичну епоху. У єдності розширення раціоналізації суспільства та зміцнення впливів норм функціонування грошового господарства формуються можливості особистісної свободи, «індивідуації» життя людини А для самого грошового господарства чи не визначальними є «всепроникаюча спрямованість», тотальна «об'єктивність» – грошам властиві ті самі якості, що й інтелекту, між якими мислитель констатує досить чітку спорідненість. «Практично всепроникаюче грошове господарство демонструє панування інтелектуального принципу: раціональність, котра ігнорує все, неприйняття суб'єктивних моментів, принципова доступність для будь-якої людини – характерні риси як грошового господарства нового часу, так і інтелектуалізму».

У певному їх статусі ці чинники Г. Зіммель аналізує у праці «Філософія грошей», котра побачила світ 1900 р., і, як вважають дослідники, «по суті справи, подає феноменологію капіталістичного способу життя». Гроші розглядаються в ній як конституенти «релятивізації культурних змістів» та раціональності, позаяк, зокрема, «коріння сучасного раціоналізму – у господарстві, у потузі господарського життя епохи (природно, що й деякі економісти, Зомбарт та ін.) раціоналізм вважають прикметною рисою сучасного капіталістичного індустріалізму».

К. Поппер наголошував, що «з погляду індивідуалістичного суспільства гроші дуже важливі. Це – складова інституту (частково) вільного ринку, який дає змогу споживачеві здійснювати певний контроль за виробництвом. Приголомшливі зловживання грошми, що відбуваються час від часу, зробили нас дуже чутливими до них» [4, с.140]. Отже, гроші є й епіцентром суспільно-політичного життя.

Наша епоха переживає світ насамперед з погляду його економічного змісту і тому любить гроші, що уособлюють багатство, успіх, гідність, повагу, славу. Віра в гроші, особливо нині, набагато більша, ніж у людину, що являє собою самодостатню культурно – духовну цілісність, але у фінансовому плані не має повноти. Гроші є продуктом суспільства, його витвором, за який воно має нести відповідальність. Людина мусить збагнути їх справжнє місце і роль у своєму житті і бутті суспільства, навчитись керувати ними на основі поєднання можливостей сучасної економічної науки (з її практичною спрямованістю) і філософії (з її спрямуванням на пізнання цілісного світу).

Список використаної літератури:

1. Мочерний С.В. Основи економічних знань: Підручник. – Вид. друге, уточнене. – К.: Академія, 2001. – 312 с. – С. 128.
2. Булгаков С. Н. О рынках при капиталистическом производстве. – Москва., «Астрель», 2006. – 528 с. – С. 242.
3. Ионин Л.Г. Социология Георга Зиммеля. / под. ред.. И.С. Кона. – М.: 1979. – 180-203 с. – С. 180.
4. Чумаков А.Н. На пути к открытому обществу. Идеи Карла Поппера и современная Россия. – М.: Весь мир, 1998. – 256 с. – С. 140.